

Др Драган Дакић, доцент
Правног факултета Универзитета у Крагујевцу
ORCID: 0000-0002-9612-4133

Изворни научни рад
УДК: 341.1/.8
DOI: <https://doi.org/10.46793/7623-154.183D>

УНИЛАТЕРАЛИЗАМ И МЕЋУНАРОДНО ЈАВНО ПРАВО*

Резиме

Овај рад има за циљ да испита однос мултилатерализма и унилатерализма у савременом међународном јавном праву, са централним истраживачким питањем да ли актуелна доб унилатерализма представља терминалну фазу мултилатералног поретка који је изграђен након 1945. године у условима биполарног свијета, и релативно одржаван током униполарног периода у периоду од 1990. године до 2008. године. Истраживање се заснива на нормативној анализи Повеље Уједињених нација, кључних принципа забране употребе силе, интервенционизма, санкција, као и на сажетој теоријској анализи односа права и моћи у међународним односима. Методологија рада обухвата догматско-правни, историјски и критичко-аналитички приступ. Резултати истраживања показују да је мултилатерализам у посматраном периоду представљао темељни организациони принцип међународног поретка, али да је његова функционалност била у значајној мјери условљена односима глобалне моћи. Актуелни пораст унилатералних пракси, нарочито у области употребе силе, економских санкција и геоекономског притиска, указује на дубоку структурну трансформацију међународног правног поретка. Рад указује на могућност да се не ради о крају међународног права као категорије, већ о завршетку једног историјског модела мултилатерализма и почетку нове, фрагментираније, правне конфигурације. Рада настоји да допринесе систематском повезивању правне анализе са ширим геополитичким и теоријским увидима, чиме претендује на релевантност у области међународног јавног права и међународних односа.

Кључне ријечи: мултилатерализам, доба унилатерализма, принуда, сила.

* Рад је резултат научноистраживачког рада аутора у оквиру Програма истраживања Правног факултета Универзитета у Крагујевцу за 2025. годину, који се финансира из средстава Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

1. Увод

Истовремено постојање већег броја актера способних за међународно општење, односно подвргнутих међународном општењу, нужно доводи до успостављања односа на релацији субјекти – субјекти односно субјекти – објекти међународних односа. Тако се по природи ствари образује међународни поретак са својим хоризонталним и вертикалним равнима. Без обзира на природу, правну или фактичку, и степен кохерентности тог поретка, он по себи представља оно што се генерички назива заједница. Конкретно, међународна заједница. Даље, без обзира на номиналне статусне разлике које постоје по вертикалама и без обзира на одређене структуралне слабости, међународна заједница какву данас познајемо је правна заједница заснована на мултилатерализму. Управо у томе и јесте њен основни квалитет.

Мултилатерализам представља један од темељних структурних принципа савременог међународног јавног права и истовремено једну од кључних парадигми у разумијевању начина на који државе уређују своје међусобне односе у условима повећане међузависности до које је дошло услед процеса глобализације и интеграција на различитим нивоима. У најширем смислу, ради се о принципијелном методу задовољења властитих интереса, испуњавања преузетих обавеза (и насталих одговорности) и то кроз међународне институције, међународноправни оквир и међународне механизме одлучивања и рјешавања спорова. Суштински, мултилатерализам тежи хоризонталном изједначавању субјеката међународног права. Иако се мултилатерализам данас често доживљава као „природно стање“ међународне заједнице, он је заправо резултат дуге и сложене еволуције правних, политичких и идејних образаца који су се постепено развијали од раног модерног периода до савременог доба.

Међународноправна парадигма која је доминирала у периоду прије Првог свјетског рата, претежно је познавала билатералне међународне односе. Чак и када су формално склапани уговори између више држава, попут Вестфалског мира из 1648. године, они су у суштини представљали мрежу појединачних билатералних обавеза.¹ За одлучујуће важне догађаје у формирању мултилатерализма каквим га данас познајемо можемо узети Бечки конгрес одржан 1815. године, затим оснивање првих међународних организација у другој половини XIX вијека и нарочито и појаву првих универзалних конвенција тзв. Хашког права.² Међутим, тек након 1945. године, усвајањем

¹ Nollkaemper, A., *Unilateralism/Multilateralism*, Oxford, 2011, стр. 1–11.

² Погледати Крећа, М., *Међународно јавно право*, Београд, 2023, стр. 823-824. Под Хашким правом, професор Крећа наводи инструменте усвојене на Првој (1899) и Другој кон ференцији (1907) и то: Хашка мировна конференција (1899), *Конвенција о прилагођавању на поморски рат начела Женевске конвенције о рањеницима од 1864. године (II)*, Хаг, 1899. Доступно на: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-ii-1899>; Хашка мировна конференција (1899), *Конвенција о законима и обичајима сувоземног рата (II)*, Хаг, 1899. Доступно на: https://avalon.law.yale.edu/19th_

Повеље Уједињених нација и успостављањем система колективне безбједности, правни мултилатерализам постаје темељни организациони принцип међународног поретка. Усвајањем Повеље УН, мултилатерализам као метод превазилази своју функционалистичку улогу чији домети су се исцрпљивали на нивоу преговарачке технике, и постаје фундаментални позитивно-правни принцип уређења односа у међународној заједници. Онтолошки и историјски посматрано, у тој заједници су се питања легитимне употребе силе, очувања мира, заштите људских права, регулисања економских односа и заштите животне средине све више измјештла из домена искључиве

century/hague02.asp; Хашка мировна конференција (1899), *Декларација о забрани бацања пројектила и експлозива из балона или сличних средстава* (IV, 1), Хаг, 1899. Доступно на: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-decl-iv-1-1899>; Хашка мировна конференција (1899), *Декларација о забрани употребе пројектила са загушљивим или отровним гасовима* (IV, 2), Хаг, 1899. Доступно на: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-decl-iv-2-1899>; Хашка мировна конференција (1899), *Декларација о забрани употребе метака који се лако распрскавају у људском телу (дум-дум метци)* (IV, 3), Хаг, 1899. Доступно на: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-decl-iv-3-1899>; Друга хаашка мировна конференција (1907), *Конвенција о отварању непријатељства* (III), Хаг, 1907. Доступно на: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-iii-1907>; Друга хаашка мировна конференција (1907), *Конвенција о законима и обичајима сувоzemног рата* (IV), Хаг, 1907. Доступно на: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-iv-1907>; Друга хаашка мировна конференција (1907), *Конвенција о правима и дужностима неутралних држава и лица у сувоzemном рату* (V), Хаг, 1907. Доступно на: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-v-1907>; Друга хаашка мировна конференција (1907), *Конвенција о положају непријатељских трговачких бродова на почетку непријатељства* (VI), Хаг, 1907. Доступно на: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-vi-1907>; Друга хаашка мировна конференција (1907), *Конвенција о претварању трговачких бродова у ратне бродове* (VII), Хаг, 1907. Доступно на: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-vii-1907>; Друга хаашка мировна конференција (1907), *Конвенција о постављању аутоматских додирних поморских мина* (VIII), Хаг, 1907. Доступно на: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-viii-1907>; Друга хаашка мировна конференција (1907), *Конвенција о бомбардовању с мора за време рата* (IX), Хаг, 1907. Доступно на: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-ix-1907>; Друга хаашка мировна конференција (1907), *Конвенција о прилагођавању на поморски рат начела Женевске конвенције од 1864. године* (X), Хаг, 1907. Доступно на: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-x-1907>; Друга хаашка мировна конференција (1907), *Конвенција о извесним ограничењима вршења права заплена у поморском рату* (XI), Хаг, 1907. Доступно на: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-xi-1907>; Друга хаашка мировна конференција (1907), *Конвенција о оснивању Међународног суда за заплена* (XII), Хаг, 1907. Доступно на: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-xii-1907>; Друга хаашка мировна конференција (1907), *Конвенција о правима и дужностима неутралних сила у случају поморског рата* (XIII), Хаг, 1907. Доступно на: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-xiii-1907>; Друга хаашка мировна конференција (1907), *Декларација о забрани бацања пројектила и експлозива из балона* (XIV), Хаг, 1907. Доступно на: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-decl-xiv-1907>.

надлежности држава чланица у сферу међународног права и међународних институција.

Позитивни ефекти мултилатерализма јасно су уочљиви у свим областима међународног јавног права. Овде истичемо ефекте на питања одговорности држава, употребе силе и интервенционизма и питања заштиту животне средине. Што се тиче одговорности држава, као једног од најзначајнијих питања у области међународног јавног права, мултилатерализам је начинио значајан искорак превodeћи ово питање из питања строго билатералног карактера у питање које се у одређеним случајевима тиче цијелокупне међународне заједнице. Наиме, у билатералном оквиру повреда међународне обавезе била је правно релевантна само у односу између државе која је обавезу прекршила норму и државе која је непосредно оштећена. Мултилатералистичка парадигма изражена кроз Кодификацију Комисије за међународно право УН из 2001. године,³ уводи битну нову димензију овом питању тиме што препознаје постојање обавеза *erga omnes*, чије кршење даје право на реакцију ширем кругу држава, а не само непосредно оштећеној страни. На тај начин одговорност престаје да буде искључиво ствар *inter partes* правне релације и постаје инструмент заштите заједничких интереса међународне заједнице у цјелини.

У области употребе силе, уочљива је нормативна кулминација мултилатерализма. Забрана употребе силе из члана 2(4) Повеље УН представља⁴ један од најјачих израза заједничке воље међународне заједнице и једну од норми која има примарни карактер.⁵ Употреба оружане силе више не може бити легитимно средство унилатералистичких утилитета, већ је подвргнута колективној контроли Савјета безбједности УН, уз уско дефинисан изузетак индивидуалне или колективне самоодбране. Ипак, пракса показује да се напетост између унилатерализма и мултилатерализма у овој области заправо никада није изгубила. Агресија против СРЈ 1999. године представља школски примјер, тада неистачезле а данас повампирене и разуздане, опасности од унилатералне употребе силе која се поставља изнад система колективне безбједности, подривајући не само конкретне правне норме већ и саму мултилатералистичку парадигму из које произилази мир као заједничко добро. Истовремено, мултилатерализам неки виде као идејно-морално исходиште концепта хуманитарне интервенције и одговорности за заштиту,⁶ повезујући га

³ Погледати Комисија за међународно право УН (2001), Нацрт чланова о одговорности држава за противправна дела, Њујорк, 2001. Доступно на: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf

⁴ Уједињене нације (1945), Повеља Уједињених нација, Сан Франциско, 1945. Доступно на: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter>

⁵ Проф Крећа је сврстава у норму когентног карактера. Погледати Крећа, М., *нав. дело*, стр. 208.

⁶ Уједињене нације (2005), Закључни документ Светског самита 2005 – Резолуција Генералне скупштине 60/1 (тачке 138–139: Одговорност за заштиту), Њујорк, 2005. Доступно на: <https://undocs.org/A/RES/60/1>

са етичким принципом глобалне одговорности али, ипак их условљавајући институционалним концензусом⁷ – наравно, без тога мултилатерализам није могућ. Даље, што се тиче интервенционизма, он је данас актуелан нарочито у економско-политичким сферама путем санкција и трговинских тарифа.

Историјски посматрано, протекционизам и једностране трговинске мјере биле су доминантне у ранијим фазама развоја међународне трговине. Након Другог свјетског рата, успостављањем ГАТТ-а, а касније Свјетске трговинске организације, створен је комплексан мултилатерални систем норми које строго ограничавају простор за једностране трговинске рестрикције. Принцип недискриминације, обавеза мирног рјешавања спорова и супституција самопомоћи институционалним механизмима рјешавања спорова представљају суштинске елементе мултилатерализма наспрам унилатералистичког интервенционизма. Ипак, кризе савременог капитализма у глобалистичком формату, као и пораст геоекономских пукотина, показују колико је овај систем и даље изложен притисцима унилатерализма, било кроз трговинске ратове, било кроз једнострано увођење санкција.

Посебну потврду нужности мултилатерализма у данашњем свијету пружа међународно право заштите животне средине. По својој природи, еколошки проблеми су трансгранични и глобални, што чини једностране мјере недовољним или економски неприхватљивим. Климатске промјене, загађење ваздуха и вода, губитак биодиверзитета и трансгранични промет опасног отпада не могу се ефикасно регулисати без широког, институционално утемељеног консензуса. Управо из тог разлога развијен је читав корпус мултилатералних еколошких уговора који почивају на принципима заједничке, али диференциране одговорности, предострожности и сарадње. Истовремено, историјски гледано, често су управо једностране националне мјере претходиле и подстицале настанак ових мултилатералних режима, што показује да унилатерализам није нужно антипод, већ понекад покретач, гласник, мултилатерализма. Проблем остаје у слабости механизма спровођења, гдје се и даље често прибјегава једностраним мјерама као сурогату колективне принуде.

У наставку овога рада истражићемо како је конципиран и како се проводи мултилатерализам кроз призму међународних норми, које граде квалитативну разлику између правног и фактичког поретка, односно између правне и фактичке међународне заједнице. У ове обавезе убрајамо забрану пријетње или употребе силе, забрану интервенције односно мијешања у унутрашње и спољашње послове држава које посматрамо у оквиру поглавља о принуди. Циљ истраживања је да покушамо дијагностиковати да ли је актуелна доб унилатерализма терминална фаза мултилатералистичког међународног јавног права које је изграђено у периоду од 1945. године до 1990. године у

⁷ Nollkaemper, A., *нав. чланак*, стр. 8.

биполарном свијету, односно које је релативно одржавано у периоду од 1990. године до 2008. године, у униполарном свијету.

2. Принуда из мултилатералистичке призме

Употреба војне силе као и употреба економских, политичких и дипломатских метода утицаја на државе у најширем смислу представљају два облика онога што можемо означити као принуда посматрано кроз оптику мултилатерализма. Ипак, принуда у међународном јавном праву остаје један од сложених феномена како на појмовном тако и на практичном плану, управо због своје неуралгичне тангентности са дивергентним категоријама које теже категоричности као што су суверена воља држава, забрана употребе силе, потреба за заштитом својих интереса и права чак и путем самопомоћи, политичка, економска и војна моћ. За разлику од унутрашњег правног поретка, у којем је принуда институционализована и концентрисана у рукама државе, у међународном праву она дјелује у децентрализованом облику, као дисперзивна и строго ограничена могућност у таксативно наведеним случајевима. Никако као инструмент утицаја једне државе на понашање друге ради наметања или негирања воље. У свом основном значењу, принуда означава радње једног субјекта којима путем притиска, пријетњи или наношења штете, утиче на другог да дјелује на жељени начин. У међународном праву принуду је најлакше сагледати у кроз њено функционално одређење чија се садржина, до одређене мјере и правни смисао, мијења у зависности од контекста – да ли је ријеч о употреби силе, економским санкцијама, политичком притиску, контрамјерама или основу за поништење уговора.⁸

2.1. Употреба силе

Основно нормативно исходиште на којем почива позитивноправни појам принуде у међународном јавном праву садржано је у члану 2(4) Повеље УН којим се прописује забрана пријетње и употребе силе. Дејство те норме није ограничено само на уговорни круг држава чланица УН. Током времена, ова норма је прерасла у општу обичајноправну норму и постала обавезујућа за све државе. Дакле, међународноправна забрана употребе силе почива на двострукој формално-правној основи која укључује норму из поменутог члана Повеље и обичајноправну норму.⁹ Међународни суд правде је то више пута

⁸ Sender, O. *Coercion*, Oxford, Max Planck Encyclopedia of Public International Law, 2021, стр. 6.

⁹ Јединство уговорне и обичајне забране употребе силе нарочито се огледа у чињеници да су разлике у тумачењу међу државама везане прије свега за изузетке од забране, а не за саму њену егзистенцију. Право на самоодбрану из члана 51 Повеље УН, мјере које одобрава Савјет безбједности по Глави VII, као и питања интервенције уз пристанак државе домаћина, чине уску сферу у којој је употреба силе правно допуштена. Али управо чињеница да се државе и у најконтроверзнијим случајевима труде да своје војне акције

изричито потврдио, како у предмету Никарагва против САД, тако и у савјетодавном мишљењу о Изградњи зида на окупираној палестинској територији.¹⁰ Осим тога, забрана употребе силе све чешће се квалификује као норма *ius cogens*, односно као императивна норма општег међународног права од које одступање није дозвољено, што за собом повлачи далекосежне правне последице у погледу ништавости уговора, обавезе непризнавања територијалних промјена и опште одговорности држава.¹¹

Међународни суд правде је у предмету Никарагва против САД изричито нагласио да је „елемент принуде суштинско обележје забрањене интервенције“¹², посебно онда када она поприма форму оружаног притиска. У овом експлицитном случају, принуда више није само средство политичког утицаја, већ средство које директно нарушава међународни јавни поредак, територијални интегритет и политичку независност држава. Из тог разлога, савремено право познаје само два строго ограничена изузетка у којима је принуда у облику оружане силе дозвољена: индивидуалну и колективну самоодбрану у случају оружаног напада и колективне мјере Савета безбедности у систему колективне безбедности. У оба случаја принуда губи карактер самоволне политичке акције и постаје инструмент заштите заједничког поретка, што представља суштинску разлику између дозвољене, колективне, и забрањене, унилатералистичке, принуде.

Ипак, овде је потребно направити разлику између широко постављеног појма принуде, као опште манифестације унлатералистичког парадигматског образаца, и појма силе у позитивноправном смислу. Појам силе у међународном јавном праву конципиран је изразито уско, као појам који се односи искључиво на оружану, односно војну силу, а не на друге облике притиска као што су економски, политички или други који потпадају под општи појам принуде. У нормативном, мултилатерарном систему Повеље УН, као и у каснијој пракси држава и судова, „сила“ се не поистовјећује са сваком обликом принуде, већ се своди на употребу оружја и војних средстава у међудржавним односима.¹³

формално подведу под неки од ових изузетака, а не да негирају постојање саме забране, представља јасан доказ општег прихватања норме. Погледати: Међународни суд правде (1986), Војне и паравојне активности у и против Никарагве (Никарагва против Сједињених Америчких Држава), пресуда о меритуму, Хаг, 1986. Доступно на: <https://www.icj-cij.org/en/case/70>, Dörr, O., *Use of Force, Prohibition of*, Oxford, 2019.

¹⁰ Међународни суд правде (2004), Правне последице изградње зида на окупираној палестинској територији (савјетодавно мишљење), Хаг, 2004. Доступно на: <https://www.icj-cij.org/en/case/131>

¹¹ Dörr, O., *нав. дело*, стр. 16.

¹² Међународни суд правде (1986), Војне и паравојне активности у и против Никарагве (Никарагва против Сједињених Америчких Држава), пресуда о меритуму, Хаг, 1986. Доступно на: <https://www.icj-cij.org/en/case/70>

¹³ Посебно значајан аспект у пракси јесте питање индиректне употребе силе. Подршка ненационалним оружаним групама, ако укључује наоружавање, обуку и оперативну

Такав закључак се изводи из саме структуре Повеље, која у преамбула наводи да се „оружана сила“ неће користити осим у заједничком интересу, док бројне касније одредбе о колективној безбједности из Главе VII недвосмислено показују да је управо војна сила предмет правне забране.¹⁴ Припремна документа конференције у Сан Франциску додатно потврђују овако тумачење, јер је изричито одбијен приједлог да се забрана прошири и на економску принуду, што показује свјесну одлуку држава да појам силе задрже у војној сфери.¹⁵ Савремена пракса такође досљедно разликује оружану силу од других облика принуде: економске санкције, политичка условљавања и дипломатске притиске, који могу представљати повреду принципа немијешања, али саме по себи не спадају у забрањену „употребу силе“ у смислу члана 2(4) Повеље УН.¹⁶

Истовремено, иако је појам силе формално ограничен на оружану компоненту, његово материјално тумачење је веома широко. Забрана обухвата сваки облик оружаног дјеловања између држава, без обзира да ли је ријеч о копненим, поморским или ваздушним операцијама, као и о индиректној употреби силе путем организовања, подржавања и наоружавања ненационалних оружаних група. Управо је Међународни суд правде у поменутом предмету Никарагва против САД утврдио да наоружавање и обука побуњеника представљају употребу силе, док пука финансијска помоћ, иако може бити противправна у другом смислу, не достиже праг забрањене силе. Тај праг је одређен карактеристикама војног средства и намјером наношења материјалне штете, а не степеном политичког притиска који на тај начин настаје. Овде је корисно напоменути да актуелне расправе о сајбер-операцијама показују да се појам силе налази у динамичном процесу тумачења, јер се све чешће прихвата да поједини сајбер-напади који проузрокују физичку штету или парализу кључних инфраструктура могу бити правно квалификовани као употреба оружане силе.¹⁷ Савремени облици ратовања, укључујући хибридне и сајбер-операције, дакле, стварају потребу за флексибилнијим тумачањем класичног просторног и материјалног поимања силе, али основни захтјев и

усмјеравање, може се приписати држави и квалификовати као њена употреба силе, што је јасно потврђено у Међународни суд правде (2005), Оружане активности на територији Конга (Демократска Република Конго против Уганде), пресуда о меритуму, Хаг, 2005. Доступно на: <https://www.icj-cij.org/en/case/116>

¹⁴ Сила се у правно релевантном смислу испољава онда када је усмјерена против територије друге државе, њених оружаних снага, бродова или ваздухоплова, без обзира да ли се то дешава на отвореном мору, у међународном ваздушном простору, на територији треће државе или дигиталном домену.

¹⁵ Dörr, O., *нав. дело*, стр. 15.

¹⁶ Исто.

¹⁷ Schmitt, M., *Cyber Operations and the Jus ad Bellum Revisited*, 2011, стр. 569–605

даље остаје исти: да дјеловање има војни карактер и производи материјалну деструкцију која је упоредива са дјеловањем кинетичке оружане силе.¹⁸

2.2. Насиље без силе

Када је ријеч о насиљу које не подразумева употребу силе, најчешће се мисли на облике економске принуде. Наиме, реалност међународних односа показује да се принуда све ријеђе ограничава на поље употребе оружане силе, и да се све чешће се реализује кроз ненасилне инструменте. Економске санкције, трговински ембарга, финансијска блокада, замрзавање имовине, ограничења приступа тржиштима и технологијама представљају данас један од најмоћнијих облика међународне принуде. За разлику од оружане силе, овде општа и апсолутна забрана није лако уочљива. Међународно јавно право не садржи јединствену, формализовану и недвосмислену норму на основу које би се могла једноставно извести квалификација свих економских мјера као противправних. Из тог разлога, пажњу у овом дијелу рада задржавамо на економским мјерама које имају карактеристике економске принуде.

У најширем смислу, економска принуда као појам обухвата употребу или пријетњу употребом мјера економске природе ради тога да се друга држава принуди на промјену своје унутрашње или спољне политике, па чак и на модификацију властите државне структуре. Такве мјере могу се испољавати кроз ограничења билатералних државних програма, забране или рестрикције извоза и увоза, контролу финансијских токова, као и кроз утицај на дјеловање међународних финансијских институција.¹⁹ Историјски гледано, економска принуда није нов феномен, али је након Другог свјетског рата добила посебну системску улогу у међународним односима. Међународна заједница је, настојећи да ограниче разарајуће последице оружаних сукоба, све чешће посезала за економским средствима као алтернативом војној сили те је економска принуда коришћена као средство политичког и правног притиска.²⁰ Овај процес је праћен проширивањем принципа немијешања у унутрашње ствари држава тако да обухвати и забрану економске и политичке принуде.²¹ То је нарочито дошло до изражаја у регионалним америчким инструментима, прије свега у Повелји Организације америчких држава,²² која изричито забрањује употребу принудних мјера економског или политичког карактера

¹⁸ Дакић, Д., *Сајбер напади и међународно јавно право*, Зборник радова: Отворена питања међународног кривичног права и реформа кривичног законодавства Републике Србије, Златибор, 2022.

¹⁹ Carter, B. E., *Economic Coercion*, Oxford, 2009, стр. 2–3.

²⁰ Исто.

²¹ Lowenfeld, A. F., *International Economic Law*, Oxford, 2002, стр. 698–702.

²² Organization of American States (1948) Charter of the Organization of American States, Bogotá, 1948. Доступно на: https://www.oas.org/en/sla/dil/docs/inter_american_treaties_A-41_charter_OAS.pdf

ради наметања суверене воље другој држави. Сличан нормативни правац развијен је и кроз резолуције Генералне скупштине УН, нарочито кроз Декларацију о недопустивости интервенције из 1965. године²³ и Декларацију о пријатељским односима из 1970. године,²⁴ у којима се изричито осуђује употреба економских и политичких мјера као средства подређивања друге државе.

Међу инструментима економске принуде, посебно мјесто припада унилатералним санкцијама. Наиме, међународноправни оквир који регулише питање санкција изграђен је као нормативна основа усмјерена ка ограничавању употребе принудних економских и политичких мјера, свдећи га на употребу која је усклађена са основним принципима међународноправног поретка, прије свега са забраном употребе силе, заштитом људских права и немјешањем. Централно мјесто у том систему свакако припада Повељи Уједињених нација, која у члану 41 Савјету безбједности даје искључиво овлашћење да одлучује и о мјерама које не укључују употребу оружане силе, а све у циљу очувања или успостављања међународног мира и безбједности. Овакве резолуције Савјета безбједности обавезују све државе чланице УН на основу члана 25 Повеље, али само под условом да су саме оне у сагласности са циљевима и принципима УН, укључујући и обавезу поштовања људских права.²⁵

За разлику од мултилатералних санкција, које почивају на одлукама органа колективне безбједности, једностране санкције у правној доктрини и пракси често се доводе у везу са повредом принципа неинтервенције и суверене једнакости држава. Генерална скупштина УН је у више наврата указивала да једностране принудне мјере могу бити у супротности са Повељом УН, правилима слободне трговине и основним људским правима, посебно онда када попримају карактер колективног кажњавања цивилног становништва.²⁶ У оквиру ове проблематике развија се и посебан режим једностраних економских санкција усмјерених директно на појединце. Ријеч је о санкцијама које за разлику од класичних, „свеобухватних“ санкција, не погађају државу као цјелину, већ су усмјерене на конкретна лица – политичке функционере, државне службенике, привреднике или друге актере. Типични облици ових санкција обухватају замрзавање имовине, забране путовања и финансијске рестрикције, а њихова сврха је да се изврши директан притисак на појединце

²³ United Nations General Assembly (1965) Declaration on the Inadmissibility of Intervention in the Domestic Affairs of States and the Protection of Their Independence and Sovereignty, Resolution 2131 (XX), New York, 1965. Доступно на: [https://undocs.org/A/RES/2131\(XX\)](https://undocs.org/A/RES/2131(XX))

²⁴ United Nations General Assembly (1970) Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations, Resolution 2625 (XXV), New York, 1970. Доступно на: [https://undocs.org/A/RES/2625\(XXV\)](https://undocs.org/A/RES/2625(XXV))

²⁵ Dakić, D., *United States Sanctions against individuals in Republic of Srpska and Legal Remedies*. Foreign Legal Life, 68.3/2024, pp. 359-386.

²⁶ Исто.

без формалног прибјегавања војној сили.²⁷ Иако се у политичком дискурсу ове санкције често представљају као „прецизни инструмент“ спољне политике, њихов међународноправни положај остаје дубоко споран.²⁸ Са становишта суверенитета државе, наметање санкција појединцима који су држављани друге државе може се тумачити као индиректан облик притиска на саму државу, нарочито када те санкције имају екстратериторијалне ефекте или када су усмјерене на носиоце највиших јавних функција. Принцип неинтервенције, као један од темељних принципа међународног права, захтијева да се државе уздрже од сваког облика принуде којом се задира у унутрашње политичке, економске и друштвене односе друге државе, а то укључује не само употребу оружане силе, већ и употребу економске и друге принуде.

Дакле, посебно су правно осјетљиви случајеви у којима једностране санкције имају јасно изражене екстратериторијалне ефекте. Такве санкције не дјелују само унутар правног поретка државе која их уводи, већ покушавају да обавезу и трећа лица, правна и физичка, која немају суштинску везу са том државом. На тај начин се проширује домет националне јурисдикције изван граница које су прихватљиве са становишта класичних правила међународног права, што додатно подрива њихову међународноправну легалност.²⁹ Управо у том контексту принцип неинтервенције треба да испољи своје ефекте. Ако се санкције користе као средство да се друга држава натјера на промјену унутрашње или спољне политике, тада оне попримају карактер недозвољене интервенције, чак и када се формално не примјењује војна сила. Иако државе које уводе овакве мјере своје поступке често правдају заштитом људских права, борбом против тероризма, очувањем међународне безбједности исл, у одсуству одлуке органа УН ове мјере остају правно неутемељене и подложне озбиљним међународноправним оспоравањима.³⁰

3. Закључна дискусија: мултилатералистичка призма из угла моћи

Питање да ли актуелно доба унилатерализма представља терминалну фазу мултилатералистичког међународног јавног права, изграђеног од 1945. до 1990. године и одржаваног, премда уз пукотине, у периоду 1990–2008, нужно полази од спознаје да тај поредак није био „неутрални“ мултилатерализам, већ специфична историјска конфигурација права и моћи, коју *Hakimi* и *Cogan* описују као „поредак подржан од стране САД“ (*U.S.-backed international order*),

²⁷ Исто.

²⁸ Исто.

²⁹ Исто.

³⁰ Исто.

а не као апстрактни „правно заснован поредак“.³¹ Ови аутори нуде занимљиву тезу по којој је мултилатералистичко међународно право послеријатног периода заправо било засновано на америчкој моћи: правни поредак и хегемонска моћ нису стајали једно насупрот другог, него су се међусобно условљавали и јачали. Тај „савез“, сматрају они, права и моћи омогућио је интензивну легализацију, институционализацију и регулисање међународних односа, али је истовремено учинио међународни правни поредак структурно зависним од једног, преовлађујућег центра моћи.³²

Послеријатно раздобље 1945–1990. у биполарном свијету, уз све идеолошке и геополитичке супротности, означило је конституисање једног дубоко легализованог и институционализованог поретка: оснивање УН са системом колективне безбједности, Бретонвудске институције, постепена кодификација забране употребе силе, деколонизација, учвршћивање концепта суверене једнакости и територијалне цјеловитости на до тада недосежном нивоу. Мада су постојале алтернативне визије – од совјетског концепта међународног права до захтјева за Новим међународним економским поретком – доминантна архитектура правила, институција и праксе одражавала је, како аутори наглашавају, прије свега интересе и приоритете Сједињених Држава и њихових савезника, чак и онда када је наратив наглашавао универзалност и опште добро.³³

Период 1990–2008, који уобичајено означавамо као униполарни, није значио демонтажу тог поретка, него његову радикалну експанзију.³⁴ Разлика у односу на биполарно раздобље састојала се у томе што је, нестанком системског противтежишта, систем постао још „америчкији“, уз истовремено продубљивање легалистичких атрибута и то ширења режима људских права, међународног кривичног права, трговинског и инвестиционог права, те драматичног јачања међународних судова и трибунала, укључујући МКС и специјализоване судове. Аутори наглашавају да је управо тај период обиљежен својеврсном „опсесијом правом“ и институцијама као привилегованим модалитетом дјеловања у међународним односима – што је било могуће зато што је америчка моћ жељела и могла да дјелује кроз право и да му даје не само реторичку, већ и оперативну подлогу.³⁵

Коректности ради, овде треба истаћи да када је ријеч о „актуелном добу унилатерализма“, не мисли се само на једностране поступке САД, већ и на низ потеза великих и средњих сила (Русије, појединих регионалних сила попут Њемачке, Турске и Израела) који заобилазе или селективно користе постојеће

³¹ Hakimi, M., Cogan, J., *The End of the U.S.-Backed International Order and the Future of International Law*, Cambridge, 2025, стр. 279–287.

³² Исто.

³³ Исто.

³⁴ Упоредити са Крећа. М, *нав. дело*, стр. 205.

³⁵ Hakimi, M., Cogan, J., *нав. чланак*, стр. 283–287.

мултилатералне механизме. Управо Nakimi и Cogan упозоравају да је погрешно посматрати ту појаву као чисти сукоб „права“ и „моћи“ јер оправдано примјећују да међународно право никада није било потпуно аутономно у односу на моћ, нити је могло опстати без ње. У мјери у којој је послеријатни поредак био комплементаран са америчком моћи, у истој тој мјери њен релативни пад и активна дистанца од раније улоге „чувара поретка“ повлачи са собом и ерозију истих оних елемената који су кључни за мултилатералистичко међународно јавно право: интензивну легализацију, институционализовани мултилатерализам, снажну заштиту држава као држава исл.³⁶

Из наведеног би се могло претпоставити да да актуелно доба унилатерализма није само још једна „епизода одступања“ унутар стабилног мултилатералног правног оквира, већ симптом дубље, структурне, трансформације. Аутори оправдано инсистирају да нарушавање савеза између америчке моћи и послеријатног правног поретка не значи само пад угледа појединих институција или кршење појединих норми, него и структурно преиспитивање самих темеља система који је изграђен након 1945. године. У том смислу, распад „поретка подржаног од стране САД“³⁷ истовремено је и распад модела међународног јавног права које је настало у тој историјској констелацији а који је свој легитимитет дуговао комбинацији формалноправних процедура и материјалних капацитета доминантне силе.

Постављено питање да ли је ово доба унилатерализма „терминално“ за мултилатералистичко међународно јавно право у ствари је питање да ли је могуће очувати тај модел без моћи која га је конституисала и кохерентно носила. Наравно, једноставан одговор на ово питање не постоји. Како се мењају односи моћи, разумно се може очекивати да ће се мијењати и садржај и функције међународног јавног права. У том смислу, актуелна фаза унилатерализма може означавати крај једног историјског модела мултилатерализма, нарочито када је он доминантно израстао ослањајући се на америчку моћ. Треба такође примјетити да нове и „реформаторске“ или „рестаураторске“ силе често артикулишу своје захтјеве управо у правним мултилатералистичким категоријама из минулог доба као што су једнакост, суверенитет, неинтервенција. Наведено, ипак оставља наду макар неким дијеловима међународног јавног права у могућност опстанка и у постамеричкој епохи међународних односа. Истина, ту, узмимо мултиполарну епоху, карактерисаће изражена фрагментација међународног јавног права што би могло изгледати као наглашавање већ постојећих структуралних слабости. Ово би даље могло да води релативизацији свих стандарда, укључујући и оних у области људских права, заштите животне средине као и овде посматраних норми које граде квалитативну разлику између правног и фактичког поретка, односно између правне и фактичке међународне заједнице. Ипак, и уколико је

³⁶ Исто.

³⁷ Исто.

актуелна фаза потенцијално терминална за одређени тип мултилатералног права, она се не може сматрати по себи терминалном за међународно право као категорију.

Стога се може закључити да се актуелно доба унилатерализма заиста може читати као завршна, терминална фаза једног конкретног историјског модела мултилатералистичког међународног јавног права, који је структурално био везан за америчку моћ и њено прихватање права као кључног инструмента владања. Међутим, управо зато што међународно право не може бити потпуно одвојено од моћи, него се са њом саизграђује, крај тог модела не значи крај права, него почетак неизвесне транзиције ка новој, још дисперзивнијој конфигурацији у којој ће правни поредак бити изнова грађен у интеракцији са распршенијим и идеолошки разноликијим центрима моћи.

*Dragan Dakić, Ph.D., Assistant Professor
Faculty of Law, University of Kragujevac*

UNILATERALISM AND INTERNATIONAL PUBLIC LAW

Summary

This paper examines the evolving relationship between multilateralism and unilateralism in contemporary international public law, with the central research question focused on whether the current age of unilateralism represents the terminal stage of the multilateral legal order established after 1945 in the bipolar world and relatively maintained during the unipolar period from 1990 to 2008. The author starts from the premise that the international community, despite structural asymmetries and power hierarchies, is fundamentally a legal community based on multilateralism as its core organizing principle. Multilateralism is presented not merely as a technical method of cooperation but as a foundational legal principle embedded in the post-World War II international legal order through the United Nations Charter and the system of collective security. The paper traces the historical evolution of multilateralism from early bilateral treaty practices and the Westphalian system, through the Vienna Congress of 1815 and the emergence of early international organizations, to its full legal institutionalization after 1945. Special attention is devoted to the positive effects of multilateralism in key areas of international law: state responsibility, the prohibition of the use of force, interventionism, international economic relations, and environmental protection. The transformation of state responsibility from a strictly bilateral concept into a community-oriented regime through obligations erga omnes is highlighted as one of the most important legal achievements of the multilateral order.

The analysis of coercion is central to the paper. The author distinguishes between lawful collective coercion and prohibited unilateral coercion, emphasizing that international law strictly limits the use of armed force to self-defense and collective security measures authorized by the UN Security Council. The paper further explains the narrow legal definition of “force” as exclusively military in nature, while broader forms of coercion—especially economic coercion—remain legally ambiguous and deeply contested. Economic sanctions, trade restrictions, and financial measures are analyzed as contemporary instruments of non-violent coercion that increasingly replace military force, but often operate at the margins or outside the multilateral legal framework. The paper also addresses unilateral sanctions, particularly those targeting individuals, and critically evaluates their compatibility with fundamental principles of international law such as sovereignty, non-intervention, and jurisdictional limits. It is argued that unilateral coercive measures with extraterritorial effects pose a serious challenge to the multilateral legal order and risk undermining the integrity of international law itself.

In the concluding analytical section, the author engages with contemporary theories on the decline of the U.S.-backed international order. Drawing on the idea that post-1945 multilateralism was structurally intertwined with American hegemonic power, the paper argues that the current resurgence of unilateralism reflects not merely episodic deviations but a deep structural transformation of the international legal system. The weakening of the alliance between dominant power and international law leads to erosion of legal institutionalism, fragmentation of norms, and selective compliance with multilateral obligations. Nevertheless, the paper does not conclude that international law itself is in terminal decline. Instead, it suggests that while the current phase of unilateralism may indeed mark the end of a specific historical model of multilateralism rooted in U.S. dominance, it simultaneously opens a transitional phase toward a more fragmented, pluralistic, and multipolar legal order. In this emerging configuration, international law will continue to exist, but its content, authority, and institutional mechanisms will increasingly reflect dispersed centers of power and competing normative visions.

Key words: multilateralism, age of unilateralism, coercion, force.

Литература

- Дакић, Д., *Сајбер напади и међународно јавно право*, Зборник радова: Отворена питања међународног кривичног права и реформа кривичног законодавства Републике Србије, Златибор, 2022.
- Dakić, D., *United States Sanctions against individuals in Republic of Srpska and Legal Remedies*. *Foreign Legal Life*, 68.3/2024.
- Dörr, O., *Use of Force, Prohibition of*, Oxford, 2019.

- Carter, B. E., *Economic Coercion*, Oxford, 2009.
- Крећа, М., *Међународно јавно право*, Београд, 2023.
- Lowenfeld, A. F., *International Economic Law*, Oxford, 2002.
- Nollkaemper, A., *Unilateralism/Multilateralism*, Oxford, 2011.
- Organization of American States (1948) Charter of the Organization of American States, Bogotá, 1948. Доступно на: https://www.oas.org/en/sla/dil/docs/inter_american_treaties_A-41_charter_OAS.pdf
- Schmitt, M., *Cyber Operations and the Jus ad Bellum Revisited*, 2011.
- Sender, O. *Coercion*, Oxford, Max Planck Encyclopedia of Public International Law, 2021.
- Hakimi, M., Cogan, J., *The End of the U.S.-Backed International Order and the Future of International Law*, Cambridge, 2025.
- Друга хашка мировна конференција, *Декларација о забрани бацања пројектила и експлозива из балона (XIV)*, Хаг, 1907. Доступно на: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-decl-xiv-1907>.
- Друга хашка мировна конференција, *Конвенција о бомбардовању с мора за време рата (IX)*, Хаг, 1907. Доступно на: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-ix-1907>.
- Друга хашка мировна конференција, *Конвенција о законима и обичајима сувоземног рата (IV)*, Хаг, 1907. Доступно на: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-iv-1907>.
- Друга хаашка мировна конференција, *Конвенција о извесним ограничењима вршења права заплена у поморском рату (XI)*, Хаг, 1907. Доступно на: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-xi-1907>.
- Друга хаашка мировна конференција, *Конвенција о оснивању Међународног суда за заплена (XII)*, Хаг, 1907. Доступно на: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-xii-1907>.
- Друга хашка мировна конференција, *Конвенција о отварању непријатељства (III)*, Хаг, 1907. Доступно на: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-iii-1907>.
- Друга хашка мировна конференција, *Конвенција о положају непријатељских трговачких бродова на почетку непријатељства (VI)*, Хаг, 1907. Доступно на: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-vi-1907>.
- Друга хаашка мировна конференција, *Конвенција о постављању аутоматских додирних поморских мина (VIII)*, Хаг, 1907. Доступно на: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-viii-1907>.
- Друга хаашка мировна конференција, *Конвенција о правима и дужностима неутралних држава и лица у сувоземном рату (V)*, Хаг, 1907. Доступно на: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-v-1907>.
- Друга хашка мировна конференција, *Конвенција о правима и дужностима неутралних сила у случају поморског рата (XIII)*, Хаг, 1907. Доступно на: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-xiii-1907>.
- Друга хашка мировна конференција, *Конвенција о претварању трговачких бродова у ратне бродове (VII)*, Хаг, 1907. Доступно на: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-vii-1907>.
- Друга хашка мировна конференција, *Конвенција о прилагођавању на поморски рат начела Женевске конвенције од 1864. године (X)*, Хаг, 1907. Доступно на: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-x-1907>.

- Комисија за међународно право УН, Нацрт чланова о одговорности држава за противправна дела, Њујорк, 2001. Доступно на: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf
- Међународни суд правде, Војне и паравојне активности у и против Никарагве (Никарагва против Сједињених Америчких Држава), пресуда о меритуму, Хаг, 1986. Доступно на: <https://www.icj-cij.org/en/case/70>
- Међународни суд правде, Војне и паравојне активности у и против Никарагве (Никарагва против Сједињених Америчких Држава), пресуда о меритуму, Хаг, 1986. Доступно на: <https://www.icj-cij.org/en/case/70>.
- Међународни суд правде, Правне последице изградње зида на окупираној палестинској територији (савјетодавно мишљење), Хаг, 2004. Доступно на: <https://www.icj-cij.org/en/case/131>.
- Међународни суд правде, Оружане активности на територији Конга (Демократска Република Конго против Уганде), пресуда о меритуму, Хаг, 2005. Доступно на: <https://www.icj-cij.org/en/case/116>.
- Уједињене нације, Повеља Уједињених нација, Сан Франциско, 1945. Доступно на: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter>.
- Уједињене нације, Закључни документ Светског самита 2005 – Резолуција Генералне скупштине 60/1 (тачке 138–139: Одговорност за заштиту), Њујорк, 2005. Доступно на: <https://undocs.org/A/RES/60/1>.
- United Nations General Assembly (1965) Declaration on the Inadmissibility of Intervention in the Domestic Affairs of States and the Protection of Their Independence and Sovereignty, Resolution 2131 (XX), New York, 1965. Доступно на: [https://undocs.org/A/RES/2131\(XX\)](https://undocs.org/A/RES/2131(XX)).
- United Nations General Assembly (1970) Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations, Resolution 2625 (XXV), New York, 1970. Доступно на: [https://undocs.org/A/RES/2625\(XXV\)](https://undocs.org/A/RES/2625(XXV)).
- Хашка мировна конференција, *Декларација о забрани бацања пројектила и експлозива из балона или сличних средстава (IV, 1)*, Хаг, 1899. Доступно на: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-decl-iv-1-1899>.
- Хашка мировна конференција, *Декларација о забрани употребе пројектила са загушљивим или отровним гасовима (IV, 2)*, Хаг, 1899. Доступно на: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-decl-iv-2-1899>.
- Хашка мировна конференција, *Декларација о забрани употребе метака који се лако распрскавају у људском телу (дум-дум метци) (IV, 3)*, Хаг, 1899. Доступно на: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-decl-iv-3-1899>.
- Хашка мировна конференција, *Конвенција о законима и обичајима сувоzemног рата (II)*, Хаг, 1899. Доступно на: https://avalon.law.yale.edu/19th_century/hague02.asp.
- Хашка мировна конференција, *Конвенција о прилагођавању на поморски рат начела Женевске конвенције о рањеницима од 1864. године (II)*, Хаг, 1899. Доступно на: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-ii-1899>